WILEY

The Scandinavian
Journal of Economics

Dyrtyd, penningvärde och varuknapphet

Author(s): Bo Montgomery

Source: *Ekonomisk Tidskrift*, Årg. 19, häft 11 (1917), pp. 373-380

Published by: Wiley on behalf of The Scandinavian Journal of Economics

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3437884>

Accessed: 25-06-2016 05:04 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://about.jstor.org/terms>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Wiley, *The Scandinavian Journal of Economics* are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Ekonomisk Tidskrift*

Dyrtid, penningvärde och varuknapphet.

Af Bo Montgomery.

Det är icke min afsikt att här inlåta mig på en närmare uppskattning af den nuvarande prisstegringen och dess orsaker, utan meningen med detta inlägg är endast att i någon mån sondera möjligheterna för dylika beräkningar.

För att man öfver hufvud taget skall kunna klargöra sambandet mellan valutans depreciering och prisbildningsprocessen, torde det vara nödvändigt att bestämdt precisera den valuta, till hvilken man hänför det ena eller andra fenomenet. I detta hänseende felas emellertid stundom och invecklas härigenom onödigtvis i sig själva ganska enkla valutaproblem.

Fattas begreppet penningvärde såsom penningens genomsnittliga köpkraft eller bytesvärde gentemot varor och tjänster, innebär tydligen hvarje prisstegring på dessa en lika stor värdeminskning, äfven kallad depreciering, af valutan. Dennas värde blir alltså fixerad af den allmänna prisnivån, och för att kunna utröna valutans värdefluktuationer måste man följaktligen känna prisnivån vid olika tillfällen. Men eftersom en exakt bestämning af denna, åtminstone på statistikens nuvarande ståndpunkt, torde vara outförbar, är man tydligen urständsat att på denna väg komma till kännedom om valutans depreciering.

En annan metod, som stundom användes att beräkna valutans depreciering, är att bestämma den verkliga cirkulationsökningen. Om kvantiteten betalningsmedel har fördubblats, anser man a priori, att penningvärdet måste ha fallit till hälften. Men att penningvärdet fallit innebär just, att en prisstegring ägt rum i motsvarande grad. Detta hindrar emellertid icke, att äfven andra faktorer inverka på prisbildningen och då i första hand varuknappheten, hvarigenom prisnivån ytterligare stegas.

Med den ofvan angifna terminologien, penningvärde lika med penningens genomsnittliga köpkraft och depreciering lika med värdeminskning proportionell mot hela prisstegringen, är det synbarligen omöjligt att bestämma valutans depreciering enbart med hjälp af cirkulationsökningen,

eftersom prisstegringen berodde icke blott på ökningen af kvantiteten betalningsmedel utan äfven på varuknappheten. Nu kan det emellertid ifrågasättas, huruvida det icke vore lämpligt att skilja mellan penningvärdets fall och valutans depreciering. I det följande kommer att uppdragas en bestämd gräns emellan dessa båda begrepp.

Med penningvärdets fall menas minskningen af penningens genomsnittliga köpkraft, hvilken kommer till uttryck i den totala prisstegringen. Detta penningvärdets fall kan sålunda ej beräknas utan kännedom om varuprisnivån vid tvenne olika tillfällen och blir följaktligen ett skäligen abstrakt begrepp, som exakt kan angifvas endast med hänsyn till tänkta varuprisnivåer. *Med depreciering af valutan däremot afses dess absoluta försämring med hänsyn till sig själf.* Detta begrepp kan i vissa fall uppskattas och motsvarar då cirkulationsökningen.¹

Antag, att den ursprungliga varuprisnivån var 100, prisstegringen till följd af knappheten 50 och cirkulationen fördubblad, så blir tydligen den nya prisnivån $2(100 + 50) = 300$. Penningens värde har sålunda fallit till $\frac{1}{3}$ af det ursprungliga. Deprecieringen däremot är 2, d. v. s. en enhet af den deprecierade valutan har precis hälften så stor köpkraft som en enhet af den oförändrade valutan, oberoende af prisstegringen till följd af varuknapphet. Penningvärdet kan således falla, om vissa varor falla i pris, blott andra varor stiga relativt mera, men vid valutans depreciering är det själfva räkneskalan, som förändras, och följaktligen alla varors pris uttryckta i denna. Den här gjorda uppdelningen i penningvärdets fall och valutans depreciering afser att förhindra den så ofta förekommande användningen af begreppet depreciering eller inflation i tvenne alldeles skilda bemärkelser, hvilket ovillkorligen måste försvåra och inveckla studiet af dyrtidens orsaker.

Hvad först beträffar varuknappheten, så framhålles stundom, att den totala varutillgången nu alls icke är så mycket mindre än under normala förhållanden, alldenstund produktionen blott är omlagd, hvarigenom allmänheten får ett intryck af en betydligt åtstramad varuförsörjning, ehuru det totala produktionsresultatet ej i nämnvärd grad har minskats. Härmed må förhålla sig huru som helst, faktum är, att konsumtionen, om man så får uttrycka sig, eller förstöringen af produktionsresultatet försiggår ofantligt mycket snabbare nu än under normala förhållanden. Det har så att

¹ Under förutsättning att:

- I. omsättningens behof af cirkulerande betalningsmedel icke har vuxit;
- II. befolkningens betalningsvanor förblifvit oförändrade.

säga uppstått ett vacuum, som slukar stora delar af produktionen, ett större behof och en abnormt stegrad efterfrågan med ty åtföljande varuknapphet. Man kunde äfven uttrycka saken så, om krigsproduktion och krigskonsumtion ta ut hvarandra, så återstår för den normala konsumtionen endast den betydligt reducerade produktionen af andra varor än krigsförnödenheter. Äfven detta är sålunda en förklaring till varuknappheten.

Den andra orsaken till prisstegringen är, som nämnts, den vidgade sedelcirkulationen, den må vara ett medel för den direkta krigsfinansieringen eller något annat led i staternas valutapolitik. Men den prisstegring, som uppkommer genom varuknapphet, måste strängt särskiljas från den dyrhet, som ökningen af kvantiteten betalningsmedel framkallar. Den förra är en prisstegring i vanlig mening och träffar särskildt de varor, på hvilka en ökad knapphet har uppstått, och konsumenterna af dessa. Men äfven om denna dyrhet skulle utsträckas till alla varor, uppstode härigenom ej någon depreciering af valutan, ty dyrheten drabbar i detta fall ej alla varor i samma proportion, ej heller fördyras en vara i proportion till knappheten på densamma.¹ Penningvärdet sjunker visserligen i förhållande till summan af samtliga varor, men räkneenheten i valutan blir ej lika mycket mindre värd i jämförelse med hvarje vara för sig, ty dessa växla inbördes i pris till följd af olika knapphet. Det har sålunda ej i räkneskalan uppstått någon förskjutning, ehuru varuprisen uttryckta häri hafva stigit. Den dyrhet, som knappheten framkallat, hänför sig sålunda fortfarande till en inbördes oförändrad valuta. Detta kan synas nog så enkelt, men man får dock stundom se andra åsikter framhållas, sannolikt beroende på, att allt för stor hänsyn tagits till en mer eller mindre felberäknad varuprisnivå och penningvärdets fall i förhållande till denna.

Antag, att hela kvantiteten betalningsmedel utgör 100 penningenheter och summan af samtliga varor $20a + 30b + 50c$ varuenheter, där a , b och c endast betyda olika varuslag. Minskas nu varukvantiteten till $5a + 35b + 10c$, motsvaras denna summa fortfarande af 100 penningenheter. Penningvärdet, eller penningens genomsnittliga köpkraft, har då fallit till hälften, eftersom man nu endast får hälften så mycket af *samtliga* varor för sina pengar, d. v. s. varuprisnivån har fördubblats. Men *penningenheters* absoluta köpkraft bör ej anses reducerad till hälften, eftersom man icke får hälften så mycket som förut af *hvarje* vara. Af varuslaget a får man tydligen för en räkneenhet i valutan blott fjärdedelen af hvad man fick förut och af varan c endast femtedelen, under det man af varuslaget b får mera för hvarje penningenheter än förut.

¹ Jfr diagrammet sid. 377.

Med prisstegringen till följd af ökad sedelemission är saken en helt annan. Denna dyrhet hänför sig till den deprecierade valutan och drabbar alla varor i proportion till deras pris uttryckta i den inbördes oförändrade valutan men endast de konsumenter, hvilkas inkomster ej ökats i samma proportion, som valutan deprecierats. Det är tydligt, att genom valutans depreciering måste uppstå en afsevärdt skarpare absolut prisskillnad mellan olika varor, än som skulle varit fallet, om valutan bibehållits oförändrad, men förhållandet mellan priserna inom valutorna är detsamma och beroende på varornas olika knapphet.

Har man sålunda som nyss 100 penningenheter, som motsvara $20a + 30b + 50c$ varuenheter, och man sedermera ökar penningmängden till 200, kan valutans depreciering sägas vara 200 (i förhållande till 100 som utgångspunkt). Hvarje vara kostar i den deprecierade valutans räkneenhet precis dubbelt så mycket som i den ursprungliga. Hade den gamla prisnivån till följd af varuknapphet förändrats till $10a + 20b + 20c$ och valutan undergått en depreciering af 200, skulle sålunda hvarje vara i den deprecierade valutan kosta dubbelt så mycket, som den kostade i den ursprungliga, inbördes oförändrade, men i förhållande till varuprisnivån ändrade, valutan. Man skulle nämligen för 100 penningenheter endast erhålla $5a + 10b + 10c$ varuenheter. Räkneenhetens köpkraft är således genom en depreciering af 200 reducerad till hälften.

Sänkningen af penningvärdet kan således bero dels på förändring af valutan, dels på förändring af varuprisnivån. Deprecieringen däremot sammanhänger endast med förändringar hos valutan själf. Penningvärdets fall och valutans depreciering motsvara hvarandra därför blott i det fall, då prisstegringen uteslutande beror på förändringar hos valutan själf.

Skulle man med valutans depreciering mena penningvärdets fall, som kommer till uttryck i den totala prisstegringen, vore det tydligen lika meningslöst att tala om någon ytterligare orsak till prisstegringen än valutans depreciering, som det vore att framhålla denna som orsak till prisstegringen. Menar man åter, som här, med depreciering valutans förändring genom cirkulationsökning, kan det tydligen erbjuda intresse att undersöka, huru stor prisstegringen skulle ha varit, därest ingen depreciering förekommit.

Skillnaden mellan prisstegringens båda moment åskådliggöres genom diagrammet. Kurvorna a, b, c och d representera fyra olika varugrupper. Punkterna 1 utvisa varornas pris och kvantitet före krigsutbrottet, punkterna 2, sedan knappheten till följd af kvantitetens minskning gjort sig

gällande. Skalan till vänster om ordinataxeln afser den oförändrade valutan, den deprecierade valutan motsvaras af den högra skalan. Här bortses från den normala ökningen af sedelcirkulationen och antages, att valutans depreciering motsvaras af cirkulationsökningen.¹ Vi kunna nu uppställa följande tabell.

Oförändrad valuta.

Ursprunglig prisnivå.

Pris per enhet på varan a vid en kvantitet af 30 varuenheter — 7 penningenheter.

»	b	»	50	»	— 5	»
»	c	»	40	»	— 16	»
»	d	»	60	»	— 17	»

Medelpris per varuenhet för samtliga varor $\frac{7 \cdot 30 + 5 \cdot 50 + 16 \cdot 40 + 17 \cdot 60}{180} = 11,8$ penningenheter.

Efter varuminskning.

Pris per enhet på varan a vid en kvantitet af 20 varuenheter — 15 penningenheter.

»	b	»	30	»	— 12	»
»	c	»	20	»	— 38	»
»	d	»	35	»	— 32	»

Medelpris per varuenhet för samtliga varor 24,2 penningenheter.

¹ Jfr noten sid. 374.

Deprecierad valuta.

Pris per enhet på varan a vid en kvantitet af 20 varuenheter — 30 penningenheter.

»	b	»	30	»	— 24	»
»	c	»	20	»	— 76	»
»	d	»	35	»	— 64	»

Medelpris per varuenheter för samtliga varor 48,4 penningenheter.

Häraf framgår tydligen varuknapphetens och deprecieringens andelar i prisstegringen. Den totala prisstegringen var 366 enh. Om ingen varuknapphet uppstått, skulle prisstegringen enbart till följd af valutans depreciering icke uppgått till mer än 11,8 enh., d. v. s. omkring 32 procent af den totala. Hade däremot ingen depreciering förekommit, skulle prisstegringen, då helt beroende på varuknappheten, endast uppgått till 12,4 enh., d. v. s. omkring 34 procent af den totala. Summeras knapphetens och deprecieringens andelar i prisstegringen, kommer man sålunda endast upp till 66 procent af den totala. Det är tydligen blott genom en samverkan mellan båda faktorerna, som den totala prisstegringen åstadkommes. Hvad som är af största intresse att känna är emellertid, huru stor prisstegringen skulle ha varit, därest ingen depreciering af valutans förekommit. Förutsatt att den totala prisstegringen kan beräknas, är problemet skäligen enkelt. Men på grund af icke allenast maximiprisets utan äfven kompensationsvarornas inflytande på prisnivån, blifva de statistiska beräkningarna lätt missvisande. Genom den långt drifna ersättningen af de i den ursprungliga hushållningen ingående varorna med andra och omläggningen af konsumtionen, hvilken alltmer koncentrerats på de billigare varuslagen, kommer den totala varuförsörjningen att visa en afsevärdt större stabilitet än de i den ursprungliga hushållningen ingående varuslagen. Under perioden 1914—1916 kan i allmänhet konstateras en öfvergång från de dyrare animaliska livsmedlen till billigare sådana, t. ex. fisk och till vegetabiliska födoämnen. För att här blott framhålla några få exempel på ersättningen af de i den ursprungliga konsumtionen ingående varorna må nämnas stenkolk och koks, som ersatts med ved, ved med trädrötter, tallkottar, ris o. dyl., hvete med råg, hafre och ris, hafre som kraftfoder med rofvor, kålrötter, foderkakor, kastanjer och ekollon, stråfoder med ljung och vass, kaffe med maskrosrötter, ärtor och hvetekli, smör med andra fettämnen, socker med sirap, honung, sackarin m. m.

*Tabell öfver prisstegringen inom olika varugrupper juli 1914—maj 1917,
grundad på dels Kommerskollegiets siffror, dels primäruppgifter
från diverse större affärsföretag.*

	Indextal
Närings- och njutningsmedel	174
Beklädnadsartiklar (kläder, skodon)	170
Tackjärn	337
Trävaror (t. o. m. mars 1917)	183
Pappersmassa	261
Färger	350
Tegel	300
Ångfartyg, person- last- } per dödviktston vid nybyggnad i Sverige .	500
Stenkol	400
Ved	180
	Generalindex 285
Gunmi (t. o. m. nov. 1916)	1,125
Linolja	26,000
Smörjolja	83,300
Fotogen	19,000

Hela denna omläggning af konsumtionen till mer eller mindre underhålliga varor innebär naturligtvis i och för sig ett offer, men därtill kommer, att dessa varor betinga priser stundom öfverstigande de fullgoda varornas. Det är sålunda af mycket stor vikt att taga hänsyn till dessa omständigheter vid uppgörande af en statistik för prisstegringen, men synas de i allmänhet vara allt för litet beaktade. Vid Socialstyrelsens beräkningar af prisindex för bränsle ersättes priset på kol med priset på ved. Detta är naturligtvis ändamålsenligt, när det gäller att beräkna lefnadsomkostnaderna, men absolut missvisande i en statistik öfver prisstegringen inom landet. Den oerhörda stegringen af kolprisen måste beräknas för sig och vedprisstegringen i en annan grupp, ty det är uppenbart orimligt att sammanföra kol och ved under den gemensamma beteckningen bränsle och angifva prisstegringen såsom skillnaden mellan de nya vedprisen och de gamla kolprisen. Ej heller torde det vara riktigt att grunda en prisstatistik på en viss beräknad normalkonsumtion, så att prisen för de olika varuslagen multipliceras med kvantitetstal motsvarande varornas andelar i normal konsumtion. Härvid uteslutas tydligen kompensationsvarorna, hvilkas prisstegring naturligtvis är af yttersta vikt att känna. I

en god statistik öfver prisstegringen får man ej sky att räkna med de oerhördt uppskrufvade priserna på sådana viktiga och delvis oersättliga artiklar som gummi och smörjolja, men detta fordrar en specialisering på ofantligt många varugrupper, för att det beräknade generalindex ej skall blifva missvisande. Men lika klart är det, att en statistik, som utesluter de varugrupper, där prisstegringen till följd af varuknapphet är större, måste vara obrukbar i vetenskapens tjänst.

Som ofvan nämnts, är det under vissa förutsättningar möjligt att beräkna, huru hög prisnivån skulle ha varit, därest ingen depreciering af valutan förekommit, ty prisnivåerna förhålla sig naturligtvis till hvarandra såsom indextalen för resp. valutans depreciering. Med andra ord, om prisnivån ursprungligen var 100, men sedermera genom varuknapphet stegras till x , den totala prisstegringen 100 och indextalet för valutans depreciering 150, så förhåller sig

$$\frac{x}{200} = \frac{100}{150}; \text{ d. v. s. } x = 133\frac{1}{3}.$$

En tredjedel af prisstegringen kan sålunda tillskrifvas varuknappheten.

Antages prisstegringen från juli 1914 till och med maj 1917 öfverensstämma med det i tabellen beräknade generalindex 285 och deprecieringen för maj 1917 motsvara indextalet 190, erhålles den prisnivå, som skulle varit rådande i Sverige under maj 1917, därest ingen depreciering af valutan förekommit.

$$\frac{x}{285} = \frac{100}{190}; x = 150.$$

Prisnivån skulle alltså varit 150 i stället för 285.

Man bör emellertid undvika att ur dessa beräkningar draga några generella slutsatser, detta sagdt icke så mycket med tanke på statistikens ofullkomlighet som fastmer därför, att beräkningarna hvila på förutsättningar, hvilka icke utan vidare kunna godtagas. Här har nämligen antagits, att valutans depreciering just motsvarar sedelcirkulationens ökning och följaktligen kan uppskattas. Men detta antagande hvilar i sin tur på förutsättningarna, att omsättningens behof af cirkulerande betalningsmedel icke har vuxit, och att befolkningens betalningsvanor förblifvit oförändrade. Dessa förutsättningar bärvidd skola vi därför i en senare uppsats söka närmare fastställa.